

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

CREATIVITY AND BELIEF: AN INTERPRETATION OF TOG‘AY MUROD'S LITERARY JOURNALISM

Munavvara Rustamovna Khidirova

Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences

Associate Professor at the Faculty of Philology

Jizzakh State Pedagogical University

Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Tog‘ay Murod, artistic journalism, Uzbek-style modernism, world literature, aesthetic views, creative development, socio-spiritual worldview.

Received: 21.09.25

Accepted: 22.09.25

Published: 23.09.25

Abstract: The article analyzes the creative development of Tog‘ay Murod and his devotion to literature. Based on the writer’s diaries, autobiographical notes, and articles, it explores his artistic and journalistic thinking, the features of the “Uzbek-style modernism,” as well as his socio-spiritual worldview. At the same time, the impact of the literary environment and world literature is interpreted in harmony with his aesthetic views.

IJOD VA E‘TIQOD: TOG‘AY MUROD BADIY PUBLITISTIKASI TALQINIDA

Munavvara Rustamovna Xidirova

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Jizzax davlat pedagogika universiteti, filologiya fakulteti dotsenti

Jizzax, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Tog‘ay Murod, badiiy publitsistika, o‘zbekona modern, jahon adabiyoti, estetik qarashlar, ijodiy shakllanish, ijtimoiy-ma‘naviy dunyoqarash.

Annotatsiya: Maqolada Tog‘ay Murod ijodkor sifatida shakllanish jarayoni va uning adabiyotga e‘tiqodi tahlil etilgan. Yozuvchining kundaliklari, hasbi holi va maqolalari asosida uning badiiy publitsistik tafakkuri, “o‘zbekona modern” yo‘nalishi hamda ijtimoiy-ma‘naviy dunyoqarashi ochib berilgan. Shu bilan birga, adabiy muhit va jahon adabiyoti ta‘sirining uning estetik qarashlari bilan uyg‘unlikda talqin etilgan.

ТВОРЧЕСТВО И ВЕРА: ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ТОГАЯ МУРОДА

Мунаввара Рустамовна Хидирова

кандидат филологических наук (PhD)

доцент филологического факультета

Джизакского государственного педагогического университета

Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Тогай Мурод, художественная публицистика, узбекский модерн, мировая литература, эстетические взгляды, творческое становление, социально-духовное мировоззрение.

Аннотация: В статье анализируется творческое становление Тогая Мурода и его преданность литературе. На основе дневников писателя, автобиографических заметок и статей рассматриваются его художественно-публицистическое мышление, особенности «узбекского модерна», а также социально-духовное мировоззрение. Одновременно раскрывается влияние литературной среды и мировой литературы в гармонии с его эстетическими взглядами.

Kirish. Yirik asar yoxud ijodkorning yaxlit ijodiga kuchli turtki bergan, ijodiy ta'sir etgan hayotiy va badiiy-estetik omillarni xolis yoritish ehtiyoji adabiy jarayon uchun hamisha dolzarb sanaladi. Ijodiy jarayon, aslida, bolalik chog'laridanoq bo'y ko'rsatadi. Tog'ay Murodning o'quvchilik yillaridan boshlangan kitobxonlikka qiziqishi, jiddiy mas'uliyat hissi, qolaversa, kundaliklaridagi ilk qaydlari ham yozuvchilikning dastlabki kurtak-belgilari bo'lgan deyish mumkin. Keyinchalik hikoya va maqolalari e'lon qilinib, yosh bir ijodkor sifatida tanilgan bo'lsa-da, o'z bilimidan qoniqmasligi, bilim saviyasini yanada kengaytirish maqsadida Moskvaga o'qishga ketishi ham chinakam iste'dodga xos zaruriy holat deb baholash mumkin. Bu haqda Tog'ay Murodning hasbi holidagi iqrori ham ibratlidir. Ularni o'qib, bo'lajak adib uchun keng va chuqur hayotiy bilim-tafakkur zarurligini anglab olamiz: "Men faqat bir maqsadni ko'zladim: o'ttiz-o'ttiz besh yoshgacha jahon adabiyotini o'qish, faqat o'qish, qo'l qotib qolmasin uchun mayda-mayda hikoyalar mashq etib turish. Men shu niyat yo'lida imorat solmadim, mashina olmadim, mansab egallamadim, shon-shuhrat qizg'anmadim. Men dunyo talashmadim! Faqat izlandim, faqat o'qidim. G'animlarim meni ishdan haydadilar. Kurashda bir tabiat qonuni bor: polvon davrada mag'lub bo'lsa, taqdirga tan berib ketmaydi. Yo'q, polvon o'zini boqadi. Polvon o'zini parvarishlaydi. Polvon tinimsiz mashq oladi. Raqibidan mag'lubiyat alamini olish uchun shaylanadi. Raqibidan alamini olmasdan-da qo'ymaydi. Men go'dakligimdan davralarda kurashib katta bo'ldim. Polvonlik ajdodimda bor, polvonlik qonimda bor. Menda ana shu polvonlik qonim qo'zg'oldi..." [1. 66-67]. Tog'ay Murodning yozuvchi sifatidagi teran tafakkuri va dunyoqarashi takomilida Sharq-musulmon madaniyati, jahon adabiyotining mashhur asarlarining ham o'rni katta. Fikrimizni Tog'ay Murod shaxsi, ijodini yaqindan bilgan va u bilan og'a-inilarday

dardlashib, suhbatdosh bo'lgan prof. Umarali Normatovning xotira va kuzatishlari bilan davom ettirishni lozim topamiz: "G'animlarim da'vosicha, go'yo men etnograf, baxshi qalamkash emishman. "Denovdan nariga chiqolmayсан, naryoqda nimalar bo'layotganini ko'rmaysan, jahon adabiyotidan bexabarsan, modernizm nima, absurd, ong oqimi nima-bilmaysan, Nisshe, Freyd, Kafka, Joys, Kamyuga tishing o'tmaydi", deya tashlansalar bo'ladimi menga bu "bilag'on" nodonlar. Ishoning, Umarali aka, men Nissheni, Freydni, Kafka, Joys, Kamyularni, modernizm adabiyotni ulardan kam emas, ortiqroq bilaman. Nisshe "Zardusht"ini, Kafka "Jarayon"ini, Kamyu "Begona"si bilan "Vabo"sini bir emas, bir necha bor o'qib chiqqanman. Joysning "Uliiss"ini ham "Inostrannaya literatura"da ruscha tarjimasi chiqmasdan burun qo'lyozmasini topib o'qiganman, hatto uni o'zbekchaga tarjima qilishni ko'nglimga tugib qo'yganman. Bu oliflarning moderncha mashqlari taqliddan nariga o'tmaydi, yozganlari tarjimaga o'xshaydi. Men ularga haqiqiy "o'zbekona modern", "o'zbekona absurd", "o'zbekona ong oqimi" qanaqa bo'lishini ko'rsatib qo'yaman.

Sirtidan o'ta bosiq, tabiatan sokin ko'ringan bu odamning qalbida shunchalar dard, iztiroblar borligidan ogoh bo'lib hayratda qoldim..." [2. 33-40.]

Yozuvchi yoshlikdan o'qigan yuzlab adabiyotlar va shaxsiy kutubxonasidagi kitoblar ro'yxat qilinsa, yirik katalog bo'ladi. Qur'oni karim va hadislar, Navoiy, Rumi, So'fi Olloyor kabi allomalarning asarlari, adib vafotidan bir necha kun avval o'qigan va boshqa manbalar ham ijodkor shaxsi, intellektual dunyosidan so'zsiz guvohlik berib turadi. Bular ham Mirpo'lat Mirzo ta'kidlaganidek [3.52-56], Tog'ay Murod iste'dodi, tafakkuri takomilida muhim rol o'ynagan omillar, u oziqlangan manbalardir. Pushkin, Oybek, Hamid Olimjon, Chingiz Aytmatov yo Muhammad Yusufkar iste'dodining uyg'onishi, ma'naviy-ruhiy quvvat yig'ishi, dunyoqarashining shakllanishi va ularning muayyan maqsad sari yo'nalishida ham buvi, bobosi madadkor, rahnamo bo'lganligi ham muhim omildir. Xuddi shunday, dostonlarni yod olgan va qo'shiq aytgan Tog'ayning otasi, hamqishlog'i Bo'ri bobo Murodov kabilar millat tafakkuri namunalarini, ertak-afsonalari, xalq hikmatlarini bola qalbiga joylagani ham undagi tabiiy iste'dod rivojida muhim manba, zamin bo'lgani shubhasiz.

Darhaqiqat, ijodkorning ijtimoiy va adabiy biografiyasini uning adabiyot haqidagi qarashlari bilan bog'liq holda o'rganish maqsadga muvofiqligi isbotlangan (M.Baxtin). Tog'ay Murodning ham shaxsiy, ijtimoiy tarjimai holi davr bilan bog'lab o'rganilsa, uning ijodkor sifatidagi shaxsi yanada to'liq, ravshanroq namoyon bo'ladi. Tog'ay Murodning ijodkorlik talanti yorqin bo'lganidek, uning badiiy so'zga, badiiy adabiyotga e'tiqodi ham shunday yuksak, adabiy-estetik qarashlari ham teran, milliy zaminga asoslangan. Ular adib ijodi va asarlari bilan qo'shqanot kabi ajralmas, yaxlit bir olam [4.226]. Zotan, adibning adabiy-estetik qarashlarida uning ijodiy maqsad yo'nalishi, asarlarining hayotiy mazmuni, ruhi chuqur aks etib turadi. Bu jihatdan yosh adibning

Yozuvchilar uyushmasiga katta ixlos, o'ziga xos talabchanlik bilan bitgan to'yxati ham diqqatga loyiq. Ushbu e'tirofnomada adabiyotni muqaddas bilishi, ulug' ustozlarga shogirdlik ehtiromi va ularning ijodiy an'analari bardavomligi ham teran ifodalangan: "Oybek vafot etmish kunlar edi. Shu boisdan, Pirimqul akamiz zo'r qayg'u bilan mana bunday dedi: "G'afur aka ketdi, Abdulla aka ketdi. Mana Oybek aka ham ketdi. Yozuvchilar uyushmasi ulardan bizga meros qoldi. Biz shu merosni boyitish uchun jonimizni kuydirib mehnat qilishimiz, shu merosni avaylashimiz kerak".

Yigirma besh yilki, Pirimqul akamizning so'zlari miyamda qo'rg'oshinday quyulib keladi." Tog'ay Murod adabiyot va ijodni teran tushunib, yuksak qadrlaydi. Adabiyot uning uchun qismat ekanligini islomiy ma'rifat nuri bilan anglaydi. O'zgalardan, xususan, yoshlardan ham ana shunday e'tiqod kutadi. Uning uchun Yozuvchilar uyushmasi – qalamkashlar masjidi. "Ijodkorning pok qalbida shu muqaddas dargohga ichki mehr-sadoqat yotadi. Ana shu mehr-sadoqat payvand bo'lib, e'tiqodga aylanadi. Qodiriy va Cho'lpondan, Oybek va Qahhorlardan qolmish tabarruk merosga munosib bo'lmagan qalamkash shoirman, yozuvchiman, adabiyotshunosman deyishga ma'nan haqqi yo'q" [5.66-61]. Tog'ay Murod ustozlar an'alarini mohirona davom ettirish bilan birga, adabiyotimiz tarixida yangi bir sahifa ochishga muvaffaq bo'lganini hatto uning "g'anim"lari ham inkor etmasa kerak. Ijodkor shaxsining shakllanishi, o'ziga xosligi tarixiy sharoit, muhit ta'sirida ro'y beradi. Adibning hayotiy pozitsiyasi va ideali ham ijtimoiy-tarixiy, siyosiy, diniy-ma'rifiy sohalar bilan bog'liq holda rivojlanadi. Adabiy muhit, davr, zamon, makon, keng bilim kabi komponentlar san'atkor tafakkuri va dunyoqarashini boyituvchi omillar sanaladi. Tog'ay Murodning adabiy-biografik esse shaklida bitilgan tarjimai holi ilk marta 1994 yili nashr etilgan "Otamdan qolgan dalalar" romaniga ilova qilingan. Yozuvchining 2001 yil nashr qilingan "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" romani so'ngida ham uning turkum adabiy-tanqidiy maqolalari va intervyusi berilgan, ularda ham adabiyot spesifikasi, yozuvchilik burchi haqidagi o'ziga xos qarashlari aks etgan. Adibning ijodkor sifatidagi hasbi holi, ijodining ilk kurtak va "xamirturush"ini o'rganishda Kundaliklari, yozishmalar, xotiralar, qaydlar bilan birga uning ijodiy merosi birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Ijodkor iste'dodi, eng avvalo, hayot voqeliklarini san'atkorona idrok etishi hamda ularni badiiy mahorat bilan aks ettirishida namoyon bo'ladi. Hayotni badiiy obrazli idrok etishda kuchli salohiyatga ega bo'lishi asarning muvaffaqiyatini ta'minlovchi shartlardan eng muhimidir. Ijodga tashnalik, ruhiy bedorlik, mehnatga ishtiyoq, keng qamrovli kuzatuv, hissiy sezim va hayotiy tajriba ham ijodkorlikning zaruriy sifatleri sanaladi. Voqelikka teran munosabat, xolis nuqtai nazar, muhimdan nomuhimni ajrata olish, mantiqiy tugallik ijodkorga ichki ishonch, qanoat bag'ishlaydi. "Ozgina so'z aytish uchun u juda ko'p ko'rishi, voqealarni, biografiyalarni, faktlarni, hislarni, o'ylarni, inson ruhiyatini chuqur bilishi kerak. Injenerning, akademiklarning bilishi shart bo'lmagan sohalari bor. Yozuvchining unday sohasi yo'q" [6.39]. Ijodkor keng qomusiy bilimlar

sohibi bo'lish barobarida jamiyat hayotiga faol munosabatda o'z nuqtai nazarini, qat'iy pozitsiyasiga egaligi bilan ham boshqa insonlardan va mutaxassislardan ajralib turadi.

Abdulla Qodiriy yoshlar bilan uchrashuvda o'zining yozish usuli haqida shunday deydi: "Har yozuvchining o'z o'rgangan yo'li bo'ladi. Men oldin shakl-jismi ko'z oldimga yaxlit keladigan bo'lguncha asarni butun o'ylab chiqaman. Asosiy qahramonlarning rang-ro'yi, fe'l-atvori ko'rini boshlaydi, ko'ngil yorishadi, ishga kirishaman, shakl va mazmun yaxshi yetilgan bo'lsa, meni qahramonlarimning o'zlari voqealar ichiga yetaklaydilar" [7.29]. Demak, yozuvchi asar voqealarini xayolida pishitib, materialni har tomonlama puxta o'rganib bo'lganidan keyingina ijod qilish – asar yozishni boshlashni o'zi uchun maqbul odatga aylantirgan. Ya'ni adib bo'lajak asarining "shakl va mazmuni" tayyor bo'lganligiga ishonch hosil qilgandan keyingina qo'lga qalam olib yozishga kirishgan. Ulkan ustoz adibning bunday odati, tartib-qoidasi uning o'zi uchunгина emas, balki boshqa ijodkorlar uchun ham badiiy ijodning asosiy bir talab-mezonini bo'la oladi desak xato qilmagan bo'lamiz. Z.Freyd, K.Yung kabi psixanalitiklar ta'kidlaganidek, bunday ijodiy va ruhiy tayyorgarlik boshqa ko'plab shoirning, yozuvchilarning ijod jarayonlari uchun ham mushtarak bir bosqich ekanligi adabiyotshunoslik olamida ko'p bora e'tirof etilgan.

Tog'ay Murod "qo'l qotib qolmasin uchun" mayda hikoya va maqolalar yozib turish kerakligini ta'kidlab, shu tartibga amal qilganligi ham ijodning ana shunday qat'iy bir talabi ekanligini ko'rsatadi. Ijod qilishning barcha uchun baravar "universal retsepti" yo'q deyishadi. Ammo chinakam ijodning "temir qonuni" borki, bu – avvalo, muttasil faoliyatni va fidoyilikni talab etadi. Jahon adabiyotining ulkan adiblari yakdillik bilan aytganidek, adabiyot inson qalbining hammasini talab qiladi, talant kun sayin mehnat bilan jilo berib turilmasa, zanglab, butunlay yaroqsiz bo'lib qoladi. Tog'ay Murod uchun ham bu muqaddas qoida edi. "Yozuvchi pensiyaga chiqmaydi. Yozuvchi o'lganda pensiyaga chiqadi. Yozuvchi o'lganda tinadi! Yozuvchi borki, umr bo'yi o'qib-izlanishi kerak. O'qib-izlanish bu – poydevor demak, teran tomir demak. O'qib-izlanish – ichki kuch-qudrat demak. Ichki kuch-qudrat buloqqa o'xshaydi. Buloqning yo'lida qanaqa qiyinchilik bo'lmasin, baribir otilib chiqadi. Chunki buloqda ichki kuch-qudrat bor, poydevor bor" [8.96] Bu so'zlar ham Tog'ay Murod iste'dodi va ijodkor shaxsiga yorug' ko'zgu bo'la oladi. Mashhur adiblarning adabiyotga munosabati hamda ijod jarayoni haqidagi mushtarak qarashlari bilan Tog'ay Murodning fikrlariga qiyosiy nazar solinsa, ular o'rtasida juda yaqinlik, o'xshashlik ko'pligidan hayratlanish mumkin. Dalil sifatida Tog'ay Murodning quyidagi fikrlarini keltirish kifoya: "Men yozmoqchi bo'lgan asarim mavzusini mayda detallarigacha o'rganib chiqaman. Tasvirlayotgan joyimni borib o'z ko'zim bilan ko'raman, bo'lmasa ko'nglim to'lmaydi. Asar pishib-yetilgandan keyin esa uyga qamalib olaman... bu payt menga hech kim xalaqit bermasligi kerak...". Tog'ay Murodning ustozlari fikrlariga hamohang e'tiroflari uning ijodkorlik shaxsi va ijod jarayoni mashaqqatlarini yoritganligi bilan ham muhimdir.

“Yozuvchi asari bilan adabiyotni egallaydi. Adabiyot – ulkan bir qasr. Asl ijodkor Adabiyot qasrini o‘z asari bilan zabt etadi. Asl ijodkor el-yurtga “ura-ura” gaplari bilan emas, badiiy asarlari bilan xizmat qiladi,” degan edi Tog‘ay Murod 1990-yili gazetaqa intervyusida. Ulkan adiblar ijodi, ibratli tajriba-mahorati va an‘analarini qadrlagan Tog‘ay Murod o‘z asarlari bilan adib uchun tabiiy iste’dodning o‘zigina yetarli emasligi, balki hayotni chuqur o‘rganishi va qahramonlari bilan birga yashashi, ularning dardu tashvishlarini birga kechirishi talab etilishini ajoyib bir tarzda isbotlab berdi. Tog‘ay Murod asarlarini yuksak bir cho‘qqi deb ta’riflagan atoqli adib Odil Yoqubov ta’kidlaganidek, “Adabiyot bor haqiqatni ayta olsa, hayotning achchiq tomonlarini ko‘rsata olsagina adabiyot bo‘ladi. Ulug‘ adiblar qo‘ygan talablarga Tog‘ay Murod ijodi juda mos keladi”. U buyuk salafklar kabi adabiyotni, ijodni muqaddas bilgan, dili bilan tili bir adib edi. U o‘zi orzu qilganday, haq so‘zi, haqqoniy asarlari bilan xalqimizga ma’naviy haykal qo‘ya oldi. “Yurt qayg‘usini kuylagan buyuklar safiga Tog‘ay Murod nomi ham qo‘shildi” [9.113]. Bu ijod hech mubolag‘asiz Istiqlol davri adabiyoti va milliy tafakkurimiz rivojiga qo‘shilgan munosib bir ma’naviy-ruhiy boylik sifatida tahsinga loyiqdir.

Tog‘ay Murod shaxsi va betakror ijodi haqida o‘ylaganda, mashhur nemis adibi Tomas Manning quyidagi fikrlari yodimizga keladi: “Yozuvchi – bu timsoldir. Men o‘zimni tahlil qilish orqali butun boshli davrim, bani bashar haqida yetarli va haqqoniy ma’lumot bera olishim mumkinligini anglab yetdim. Zero, bani insoniyatga xos barcha timsollar yozuvchining o‘zida yashiringan”. Ushbu fikrni Tog‘ay Murod ham yirik bir ijodkor sifatida aytishga har jihatdan haqli bo‘lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tog‘ay Murod. Tanlangan asarlar. 3-jild. Hikoyalar, maqolalar, kundalik daftardan. – Toshkent: Sharq, 2019. – B. 66-67.
2. Normatov U. Jahon adabiyotiga oshufta ko‘ngil yoxud sokin qalb iztiroblari. “Men qaytib kelaman” Tog‘ay Murod zamondoshlari xotirasida. –Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – B. 33-40.
3. M.Mirzo Oq sallali tog‘lar duosi. . “Men qaytib kelaman” Tog‘ay Murod zamondoshlari xotirasida. –Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – B. 52-56.
4. Qosimov U. Adabiy-estetik tafakkur tadriji: an‘naviylik, vorisiylik, o‘ziga xoslik (Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor va Tog‘ay Murod ijodi misolida). Filol.fanlari d-ri... diss. – Toshkent, 2020. – 226 b.
5. Tog‘ay Murod. Tanlangan asarlar. 3-jild. Hikoyalar, maqolalar, kundalik daftardan. –Toshkent: Sharq, 2019. – B. 60-61.
6. Asqad Muxtor. Tundaliklar. –Toshkent: Ma’naviyat, 2015. – B. 39 .

7. Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida. – Toshkent, Adabiyot va san’at nashriyoti, 1986. – B.29.

8. Tog‘ay Murod. Tanlangan asarlar. 3-jild. Hikoyalar, maqolalar, kundalik daftardan. – Toshkent: Sharq, 2019. – B. 96.

9. Obloqulov S. Ko‘ngli behad nozik edi. “Men qaytib kelaman” Tog‘ay Murod zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – B.113.